

liber manualis g te mío
mua dnm o. ce
hry di

1397

L'ARXIU COMARCAL D'IGUALADA. GARGOTS I DIBUIXOS

MARTA VIVES I SABATÉ

L'ARXIU

Fins no fa gaire temps, encara hi havia gent que tenia una visió dels arxius com a llocs plens de pols, bruts, plens d'andròmines i coses inserbibles. Sortosament aquesta visió s'ha anat modificant, superada per una realitat que ens demostra que en els darrers anys els arxius han canviat. Hom ha pres consciència de la importància que pot tenir per a un poble la pervivència de les tradicions, del record dels fets i costums i sobretot de la seva història.

Tècnics i polítics han dut a terme una tasca molt important a l'hora de condicionar locals, de classificar, inventariar i conservar els fons històrics que ja ho són per la seva edat i els documents que esdevindran històrics quan envelleixin. Avui, la majoria dels arxius són dirigits per tècnics especialitzats; els locals estan proveïts d'armaris i presatges especials, sales de consulta adequades als estudiosos, i un control de la temperatura, la humitat, i altres mesures tècniques per tal de conservar amb la màxima garantia la perdurabilitat dels fons. S'han confeccionat quadres de classificació i instruments de descripció per a una localització més ràpida i eficaç dels documents. S'han fet publicacions i exposicions que han donat a conèixer aquests documents, ja sigui des d'una perspectiva tècnica com d'una de més divulgativa. En definitiva, s'ha fet un gran esforç per posar a l'abast de tothom uns papers que fins no fa gaire eren de consulta exclusiva dels investigadors locals.

És un fet avui dia que la consulta d'un fons local pot ser d'interès per al treball d'estudiosos forans que estan fent recerca d'àmbit més ampli, arreu del territori tant comarcal com de tot Catalunya i fins i tot més enllà (molts arxius reben visitants estrangers pels temes més diversos) i que necessiten referències detallades i precises per fer les anàlisis i estadístiques i documentar amb la major exactitud la seva recerca. Això vol dir que, en poc més de vint anys, els arxius s'han dimensionat i posat a l'altura tècnica que abans sols podien oferir els grans arxius centralitzats (General d'Índies, Simancas, Arxiu Nacional etc.).

La recerca històrica s'ha anat centrant en la investigació de les coses petites, de cada dia, mentre que els grans esdeveniments, les grans guerres, etc., han quedat en un segon terme perquè ja han estat estudiats a bastament. Això explica l'augment d'afluència als arxius més petits, locals i comarcals. Centrem-nos, doncs, en aquest article, en els documents que hom pot trobar en un arxiu comarcal com és el nostre, l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada (ACI).

La majoria de papers i llibres que es poden trobar en un arxiu són de caire polític, econòmic, o bé institucional. Són documents que expliquen o, més ben dit, reflecteixen els fets administratius rellevants d'un poble, produïts des de l'ajuntament, la parròquia, la notaria, institucions, associacions o empreses. Aquests documents administratius oficials necessiten d'un context i un estudi profund de l'època en què s'emmarquen;

un estudi que fa que la recerca esdevingui fins i tot apassionant. Els estudiosos saben que la recerca pot ser inacabable, un voler buscar cada vegada més i trobar sempre noves dades reveladores.

Quan hom s'endinsa en el treball a l'arxiu, no ja com a investigador sinó com a tècnic arxiver -la tasca del qual, entre altres, és la d'inventariar tots i cadascun dels documents que es van trobant-, pot tenir moltes sorpreses segons les característiques dels documents que es cataloguin i de l'atenció que s'hi pari. Voldríem aquí fer esment d'una sèrie de documents que, col·loquialment, des de l'Arxiu anomenem "gargots". Formen un conjunt de documents inclassificables, no serveixen per fer la història "oficial", sinó que a primera vista podríem dir que no serveixen per a res, ja que no donen cap informació concreta, però hem pogut constatar que ens poden interessar a l'hora d'estudiar el tarannà dels seus autors i l'entorn en què vivien.

En la majoria dels casos no es podrien incloure en cap quadre de classificació, molts no es poden datar, ni en podem donar autoria i la majoria de les vegades ni tan sols un motiu de la seva existència. Això no obstant, la vida quotidiana es veu reflectida en aquests documents d'una manera molt clara, molt visual.

EL DOCUMENT ESCRIT

Escriure no sempre ha estat a l'abast de tothom. Durant molts anys tan sols els escrivans, clergues o laics, eren capaços d'escriure amb lletra llegible i a voltes molt bella. Ara bé, com aprenien a escriure, els escrivans?

Doncs bé, un testimoni com el que ens trobem a l'Arxiu, ens en pot donar una idea. Talment com avui dia, a còpia de repetir, de fer cal·ligrafia és com, a finals del segle XIV, els aprenents a escrivans aconseguien fer una cal·ligrafia i escriure uns textos que avui dia admirem per la seva regularitat i fins i tot la seva bellesa en l'estil.

L'escriptura va evolucionar i algunes lletres van anar canviant de grafia. En un principi, la lletra era molt regular, molt igual entre uns escrivans i altres, i fins i tot entre els escrivans de diferents poblacions. Però, a poc a poc s'anà personalitzant, encara que hi perduraven unes normes generals, sobretot en les abreviatures de les paraules, que són les que més dificulten la lectura dels documents antics als contemporanis nostres.

Com veiem en l'exemple, un text que mostra la repetició continuada de l'abecedari ens fa deduir l'esforç de l'alumne per aconseguir una perfecta grafia lletra per lletra. (Fig.1. Imatge de la pàgina següent). En altres exemples, segurament consecutius als primers, l'esforç se centra en la cal·ligrafia de paraules i expressions usant fórmules notariales que són les que l'escrivà haurà d'escriure molt sovint.

Quan l'aprenent ja havia assolit l'aprenentatge suficient, treballava amb el notari o bé a l'administració municipal, escrivint tots i cadascun dels documents que s'havien de transcriure als llibres, que perdurarien en el temps com a testimoni dels fets puntuals que passaven a la vila. La tasca dels notaris ha donat lloc a una documentació que, tant per la seva vàlua històrica com per la quantitat ingent de material, és d'una riquesa moltes vegades poc valorada. És un fons que ens apropa a la vida social, econòmica i cultural d'un món que ens és un perfecte desconegut, ja que fins ara la història ens parlava dels grans fets però no de com vivien els homes i dones que van fer que el nostre país esdevingués el què és avui, és a dir, la vida quotidiana anomenada en ocasions intrahistòria.

Observarem que un document notarial ens dona peu a deduir com es vivien els fets quotidians, les relacions entre els homes, entre homes i dones, i així també com es veien els fets espirituals, la vida i la mort, Déu i tot allò que suposava el més enllà.

Els notaris i els escrivans compartiren durant molt de temps amb els eclesiàstics el domini de

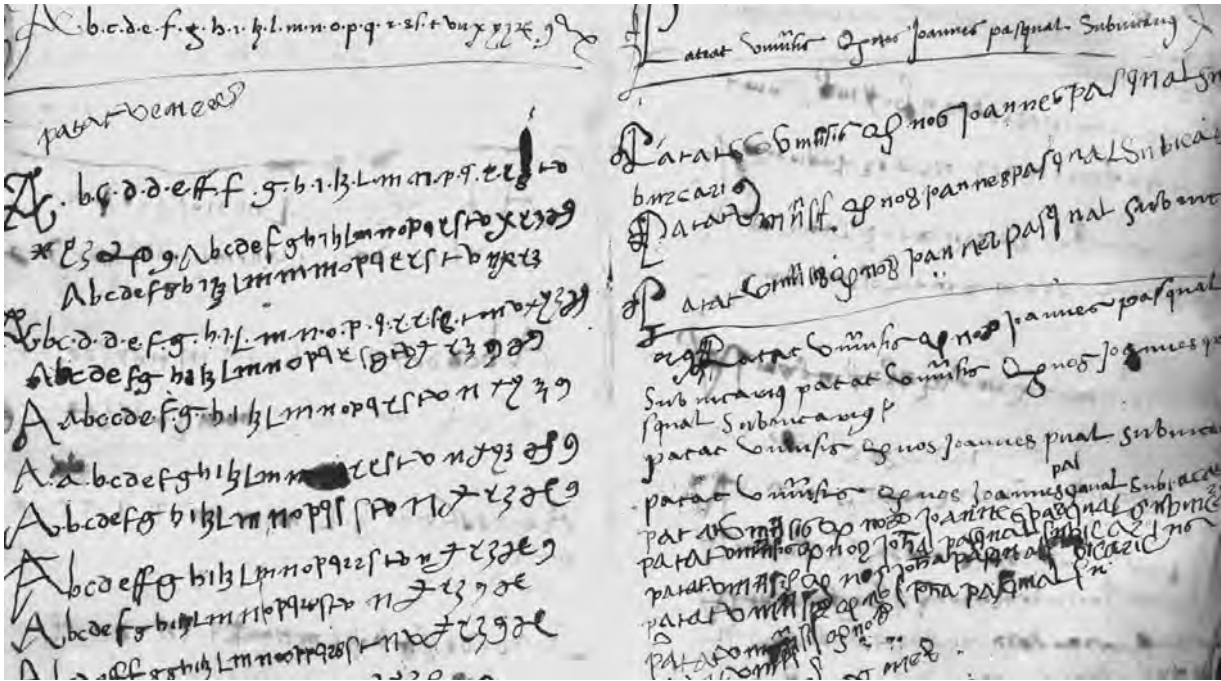

Figura 1

l'escriptura, fet que els va donar el prestigi i el poder d'assumir les tasques més rellevants dins la societat, tant administratives o polítiques com culturals.

GARGOTS I DIBUIXOS

Hem de suposar que alguns d'aquests escriptors tenien altres inquietuds i aspiracions, que podien arribar a ser fins i tot artístiques. (fig.1) També podem suposar que volien fer entendre als que no sabien llegir ni escriure el significat del que ells havien escrit. Això es fa palès a les esglésies romàniques i gòtiques, on les pintures, els frescos i les escultures, reflectien tota la simbologia de les Sagrades Escriptures com a fórmula visual d'adoctrinament per als qui no dominaven la lectura i l'escriptura, o sigui la majoria, i aquest era el recurs dels promotors i artistes per arribar al gran públic.

Pensem que la feina dels escriptors era d'allò més rutinària. Escrivien una i altra vegada les fórmules que es repetien a cada escriptura, en cada testament, arrendament, capítol matrimonial, que eren demanats pels vilatans. (No sabem si ara, amb la incorporació de l'ordinador la feina dels notaris és gaire més divertida, però això ara no toca).

Són manuscrits molt seriosos, ja que eren en aquell temps l'únic testimoni jurídic i administratiu de les possessions que hom tenia, de l'estatus social, econòmic, en definitiva del modus vivendi. Però darrere aquesta seriositat, que era exigida a l'ofici de l'escrivà, hi apareix un sentit de l'humor, una ànsia de fugir de l'avorriment o la monotonia. Així, tal com podem pensar que un notari o escrivà dels nostres temps també deu tenir les seves distraccions fins i tot al seu propi ordinador, o a través d'Internet, trobem entre les escriptures i els documents que aquells ens van deixar exemples ben curiosos del seu estat d'ànim i biorritmes.

A tall d'exemple, de vegades, en les pàgines d'aquests llibres tan seriosos apareix algun dibuix fet espontàniament, sense pretensió artística ni educativa. Sols eren expressió d'allò que pensava o imaginava l'escrivà, igual com avui dia podem dibuixar en un paper qualsevol gargot mentre parlem per telèfon. En uns altres termes, els ninots dels escrivans -tal com s'anomenen en una exposició feta per l'Arxiu de Girona- o els gargots, ens poden mostrar moltes i variades facetes de l'individu en qüestió i del seu entorn.

A l'Arxiu Comarcal d'Igualada, s'hi conserven més de 2000 protocols notariais, des de l'any 1281 fins als nostres dies. Més de 200 d'aquests volums pertanyen al segle XIV i XV, i són els que ens apropen a l'estudi objecte d'aquest article. Intentarem exposar d'una manera simple i amena una cara de l'Arxiu diferent, que voldria trencar amb la idea preconcebuda que anar a treballar als arxius és avorrit, monòton, i només és per a investigadors capficats en temes seriosos o els mal anomenats "rates de biblioteca".

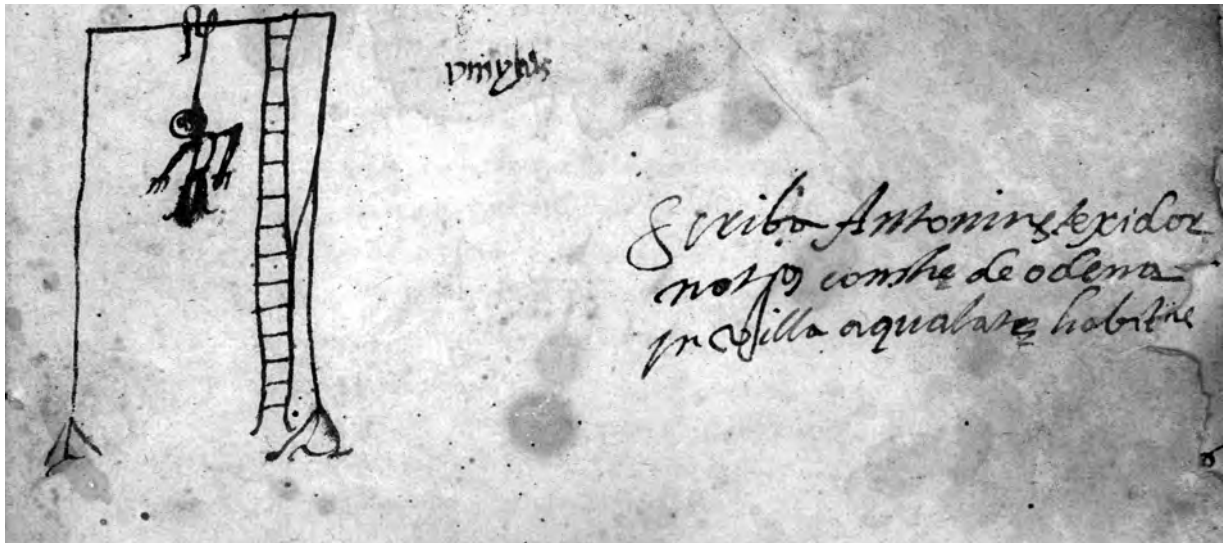
Avui dia quasi tot es basa en la comunicació visual, en la presentació dels fets més importants amb moltes imatges, per facilitar la comprensió i

donar més "moviment" a aquests fets; jo m'atreviria a dir que, en aquest sentit, quant a concepte, no s'ha inventat res de nou -sí, naturalment, en l'aspecte tecnològic-. Al segle XIV i XV ja es feia servir aquest sistema de fer entenedor un text, o bé expressar uns sentiments i unes situacions amb una imatge, que val més que mil paraules.

Així, la mà que apareix a la portada d'un llibre vol dir que es tracta d'un *Liber Manualis* (vegeu l'inici de l'article), de la mateixa manera que en un procés judicial on hi ha dibuixat un home en una forca se'ns explica la sentència dictada pels jutges (vegeu il·lustració d'aquesta pàgina). Altres vegades, però, els dibuixos no indiquen o no donen cap referència en relació amb el text, però sí que fan referència al moment viscut per una persona o un col·lectiu social.

Si bé moltes vegades obeïen al costum, molt arrelat a la Baixa Edat Mitjana, de recollir en els llibres les notícies relacionades amb el seu temps (l'arribada d'un personatge, els esdeveniments relacionats amb la reialesa, fins i tot les catàstrofes o inclemències meteorològiques), altres vegades ens mostren caricatures on es pot copsar la imaginació del dibuixant, quan la rutina ja s'ha-

Amb el dibuix d'un home en una forca se'ns explica la sentència dictada pels jutges.

via fet massa feixuga; la seva preocupació o neguit per diversos temes que afectaven la vida quotidiana, o simplement proves de ploma o tinta, d'on podia sorgir qualsevol imatge o gargot.

Com que la temàtica és força àmplia, d'entre els més de 30 dibuixos que hem seleccionat, intentarem fer una petita classificació per grups més o menys afins i esmentar-ne exemples:

El bestiar: són dibuixos d'animals, reals o imaginaris, però hi sovintegen els gossos i els cavalls. Hem de destacar el gairebé perfecte traçat de l'anatomia del cos de l'animal. També s'hi pot trobar una mena de brau, que vol representar els animals salvatges que potser eren habituals en els camins i boscos propers a les viles i pobles. (fig.2)

Els personatges: molt variats i diferents. En ocasions es representava algun personatge contemporani de l'escrivà, com podia ser un jueu, un cavaller, una dama. Altres vegades, però, s'expressava o representava un sentiment religiós, amb la imatge d'algun sant, ja fos l'autor devot o no. Són imatges, però, de les quals es fa difícil la identificació.

És curiós, però, el cas del dibuix de la jueva (fig.3)

al llibre dels Jueus (és un llibre on hi podem trobar tots els contractes entre jueus, o bé entre aquests i els vilatans cristians, de l'any 1333). ¿És que els jueus eren personatges tan diferents que havien de ser representats, per distingir-los dels altres?. Fins ara hem pensat que el fet jueu a Igualada no havia estat massa important, però potser ens hauríem de replantejar la qüestió, amb una perspectiva diferent.

Algunes vegades aquests personatges poden mostrar-se com unes figures grotesques i extravagants, i altres vegades com una caricatura dels personatges de l'època. Així veiem un soldat amb la seva vestimenta i la llançadora, un altre soldat a peu amb escut, i dos més a cavall amb l'armadura i l'escut; el perfil d'un altre home o la figura d'una dona, que per la delicadesa del seu vestuari podria representar una dama o una princesa.

Un d'aquests personatges, que podria representar la festa del Carnestoltes o algun altre esdeveniment festiu, va vestit amb una corona, però amb les mans i les orelles d'aspecte animal.

Un altre seria l'home representat al peu d'una poesia, vestit amb corona però amb aspecte trist i pensatiu. (fig.4).

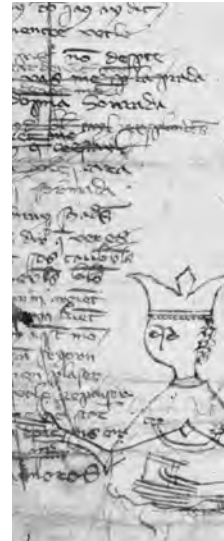
Figura 2

Figura 3

Figura 4

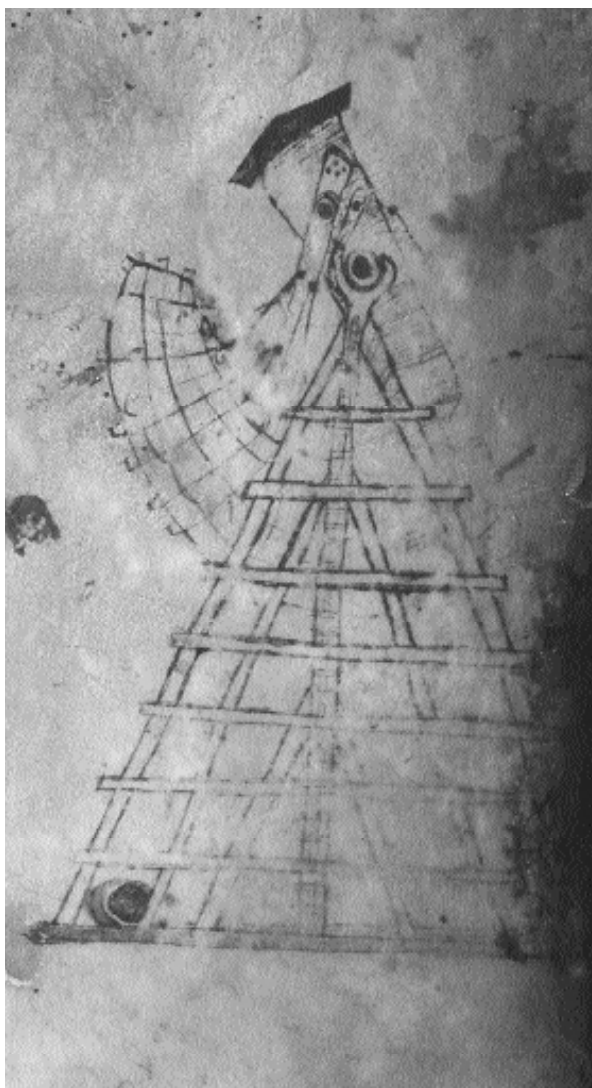

pensatiu. (fig.4).

Sanefes: per destacar el títol d'un document o d'un llibre, els escrivans recorrien sovint al dibuix de sanefes. La majoria són formes geomètriques o florals, i plenes de detalls, a vegades fins i tot amb figures humanes o animals.

Objectes quotidians: edificis o maquinària militar, semblants a ginys de guerra, etc. (fig.5); gerros o gerres; objectes molt diversos, com

Figura 5

podrien ser una fruita (maduixa), un estendard.

Els signum: la signatura dels notaris era, més que una expressió artística, un signe de personalitat, ja que cada marca personal era diferent a la de qualsevol altre notari (en l'actualitat també són diferents entre notaris, però han perdut el caire tan elaborat). El moment de signar era realment important ja que el paper o el pergami adquiria llavors valor jurídic i la signatura era el símbol d'aquest valor.

Motius vegetals: per tal d'embellir els textos, s'engalanaven les caplletres amb dibuixos de formes vegetals, florals o geomètrics, que es podrien relacionar d'alguna manera amb el disseny gràfic actual. Moltes vegades, però, són formes espontànies, que fan les delícies dels qui avui dia podem admirar aquests dibuixos a través del temps.

Escuts: gràcies a aquests dibuixants afeccionats s'ha recuperat el que era l'escut d'Igualada. En un Llibre de la Universitat dels anys 1339-1345 trobem un escut quarterejat en creu, on hi ha la crossa abacial, les 4 barres, en un altre quarter 3 barres i en el quart les aigües.

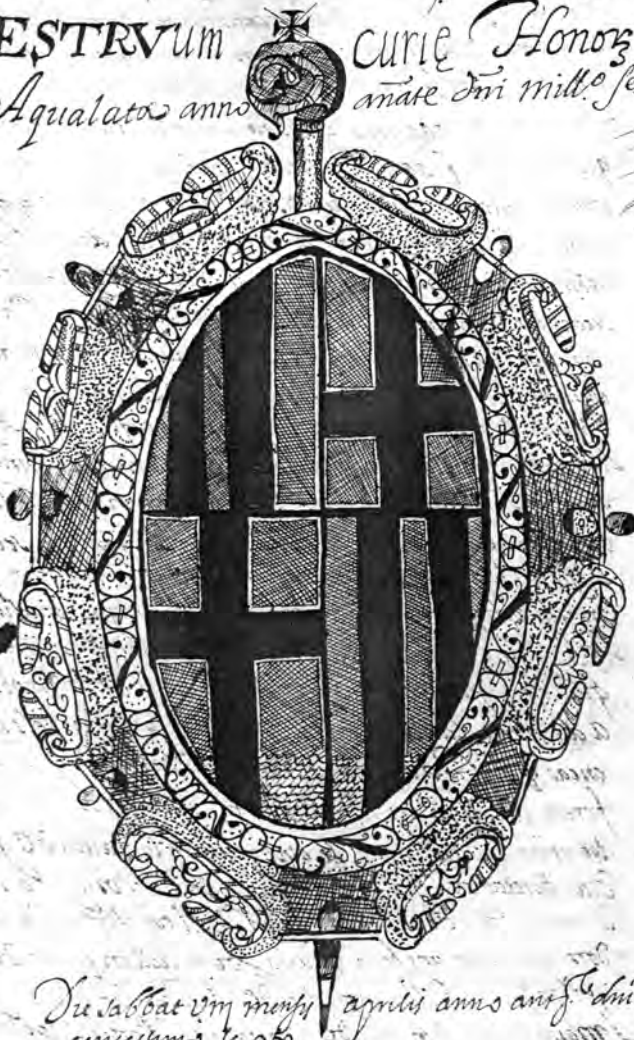
En molts altres llibres de la Batllia, hi apareix dibuixat l'escut amb més o menys variacions i ornamentacions, i a partir l'any 1622 ja sense el bàcul que hi era en record de la dependència de la vila del monestir de Sant Cugat durant un llarg període.

Amb tot això, hem vist una petita mostra del que es pot trobar entre els documents del nostre arxiu si busquem més enllà dels grans fets dels segles XIII al XVII i parem atenció a la vida quotidiana i els seus actors.

MARTA VIVES I SABATÉ (Igualada, 1960), és llicenciada en Geografia i Història i, actualment, directora de l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada. Ha publicat, entre d'altres, *Arxiu Municipal d'Igualada: catàleg de llibres d'actes* (1986), *Procopi Llucià: 30 d'anys de fotografia: Igualada 1930-1960* (1990) i *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada* (1997).

REGISTRUM
ville Aqualato anno

curie Honoris Paulorū
anate dñi mill. sexcent. sexto

Die sabbat vni mensis Aprilis anno anse dñi millo sex
centesimo sexto

Honor subuicario & bayulo ville & subuicario Aqualate
Jacobus Gauano bayulo quadre loci despecto pro Egregio comite
& Cancellano domino dicte quadre salutem et honori conueni
In crementum nouerint quod In causa seu questione que In vna
veretur cura per & Inter Ill. m. Dominum Augustinum Cornet
equitem dicte ville Aqualate domiciliarum agentum & alios ex